

KRYSTIAN STACHERSKI
MGR, UNIWERSYTET ŁÓDZKI
<https://orcid.org/0000-0002-3977-8608>

Księgi sądu podkomorskiego województwa sandomierskiego po 1631 roku – realizacja reformy oraz wątpliwości dotyczące akt średniowiecznych

1. Wprowadzenie; 2. Przepisanie ksiąg ziemskich; 3. Problem ksiąg średniowiecznych; 4. Księgi pisarskie; 5. Księgi komornicze; 6. Podsumowanie.

1

Podczas II wojny światowej zniszczeniu uległy wszystkie księgi sądów szlacheckich z obszaru przedrozbiorowego województwa sandomierskiego przechowywane w warszawskim Archiwum Głównym Akt Dawnych¹. Były wśród nich również akta sądu podkomorskiego, które liczyły łącznie dziesięć ksiąg i obejmowały okres od późnego średniowiecza do ostatnich lat Rzeczypospolitej Obojga Narodów². W 1631 r. sejm uchwalił poświęconą im konstytucję Sklep na księgi podkomorskie w Sandomierzu, która regulowała m.in. organizację kancelarii oraz sposób prowadzenia akt³. W tym wąskim zakresie obowiązywała także w województwie

¹ A. Stebelski, *Archiwa warszawskie po wojnie*, „Przegląd Historyczny” 1948, t. 37, s. 364.

² A. Wolff, *Akta partykularne przedrozbiorowe Archiwum Głównego 1381–1835* [w:] *Straty archiwów i bibliotek warszawskich w zakresie rękopiśmiennych źródeł historycznych*, t. 1: *Archiwum Głównie Akt Dawnych*, red. A. Stebelski, Warszawa 1957, s. 195, 204, 208.

³ *Volumina Constitutionum* [dalej: VC], t. 3: 1611–1640, vol. 2: 1627–1640, przyg. do druku S. Grodziski, M. Kwiecień, A. Karabowicz, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 2013, s. 120–121.

krakowskim⁴, a w 1677 r. objęła województwo sieradzkie na mocy konstytucji Koekwacya województw w urzędziech podkomorskich⁵. Prowadzenie akt sądów podkomorskich przez cały okres istnienia państwa polsko-litewskiego nie zostało uregulowane żadną inną uchwałą sejmową. Pomimo swojej doniosłości nie doczekała się ona szerszego opracowania, a nieliczni badacze ograniczali się zwykle do zwięzłego referowania jej najważniejszych postanowień⁶. Przedmiotem artykułu jest analiza niezachowanej spuścizny sądu podkomorskiego województwa sandomierskiego w kontekście powołanej konstytucji. W ramach kwerendy sondażowej w archiwach rodzinno-majątkowych odnaleziono wprawdzie niewiele ekstraktów z akt podkomorskich, lecz pozwoliły one na przeprowadzenie rekonstrukcji praktyki kancelaryjnej.

2

W instrukcji z 26 września 1630 r. szlachta zebrana na sejmiku przedsejmowym w Opatowie poleciła posłom, aby uzyskali zgodę na przepisanie ksiąg ziemskich, ponieważ znajdowały się już w bardzo złym stanie⁷. W odpowiedzi na ten postulat sejm zwyczajny 1631 r. uchwalił konstytucję Sklep na księgi podkomorskie w Sędomierzu: o księgach i pisarzu granicznym województwa sandomierskiego, która pozwalała Sandomierzanom na uchwalenie w tym celu specjalnego podatku⁸.

Dzięki badaniom Stanisława Kutrzeby wiadomo obecnie, że zamierzone przedsięwzięcie zakończyło się sukcesem. W 1632 r. sporządzono bowiem kopiarze dla

⁴ „Ten sposób akt, i pisarza podkomorskiego, przyjmuje i województwo krakowskie”. *Ibidem*, s. 120. Zmodernizowano pisownię w obrębie cytatów zgodnie z obowiązującymi wytycznymi.

⁵ VC, t. 5: 1669–1695, vol. 2: 1677–1695, przyg. do druku S. Grodziski, M. Kwiecień, K. Fokt, Warszawa 2023, s. 26. Należy uściślić, że sformułowanie „województwo sieradzkie” oznacza raczej „ziemię sieradzką”, ponieważ powołana uchwała sejmowa w oczywisty sposób nie odnosiła się do ziemi wieluńskiej, która w XV w. została przyłączona do województwa sieradzkiego z zachowaniem odrębnej hierarchii urzędniczej.

⁶ Zob. S. Łaguna, *O prawie granicznym polskiem* [w:] *Pisma Stosława Łaguny*, wstęp J. Bieliński, Gebethner i Wolff, Warszawa 1915, s. 86; J. Pielas, *Kariery urzędnicze i pozycja społeczno-majątkowa podkomorzych ziemskich w Małopolsce w XVI–XVII wieku na tle porównawczym*, „Klio. Czasopismo poświęcone dziejom Polski i powszechnym” 2015, t. 32, nr 1, s. 34–35, <https://doi.org/10.12775/KLIO.2015.002>.

⁷ *Akta za Zygmunta III z l. 1630–1633*, Biblioteka Książąt Czartoryskich, rkps 365 III, s. 1085.

⁸ „A ponieważ województwo sandomierskie na przyszłym sejmiku, który zaraz po sejmie złożony i odprawowany w tymże województwie będzie, podatek pewny na przepisanie ksiąg ziemskich województwa sandomierskiego naznaczyć, i ordynacją dostateczniejszą około tego namówioną, tamże uczynić ma, co my terazniejszą konstytucją aprobujemy”. VC, t. 3, *op. cit.*, s. 120–121.

ksiąg ziemskich poszczególnych powiatów, zawierające zapiski wieczyste z okresu od końca XIV w. do lat 30. XVI w. Nie powstał z pewnością kopiarz wieczysty powiatu sandomierskiego, ponieważ w XVII w. zachowały się już tylko szczątki najstarszych sandomierskich ksiąg ziemskich⁹. Podobnie można tłumaczyć także brak wzmianek o kopiarzu stężyckim, zaznaczając, że pewna liczba stężyckich zapisek ziemskich mogła znaleźć się w kopiarzu radomskim ze względu na przeprowadzoną w 1465 r. reformę podziału powiatowego województwa sandomierskiego i wcielenie powiatu stężyckiego do powiatu radomskiego¹⁰. Kopiarze te były przechowywane razem z innymi księgami ziemskimi, a po likwidacji archiwów akt dawnych w Radomiu i Kielcach trafiły do Archiwum Głównego Akt Dawnych w Warszawie (dalej: AGAD). W momencie wybuchu II wojny światowej w archiwum tym znajdowały się kopiarze dla powiatów chęcińskiego (1428–1532), opoczyńskiego (1412–1532) oraz jeden wspólny tom zapisek z akt ziemskich powiatów wiślickiego, stobnickiego, szydlowskiego i nowokorczyńskiego (1395–1529)¹¹. Nieco inaczej potoczyły się losy kopiarza powiatu radomskiego (1411–1527), ponieważ został on wypożyczony z AGAD przez Romualda Hubego, a następnie w 1881 r. znalazł się w zbiorach Biblioteki Jagiellońskiej¹². Przed II wojną światową został jednak zwrócony AGAD. Wszystkie zgromadzone w nim kopiarze spłonęły razem z innymi aktami dawnego województwa sandomierskiego. Przetrwał tylko kopiarz zapisek z pilzneńskich i tarnowskich akt ziemskich, który znajdował się w Pilźnie do czasu pierwszego rozbioru i razem z innymi księgami sądowymi powiatu pilzneńskiego został później włączony do zbiorów archiwum w Krakowie¹³.

⁹ S. Kutrzeba, *Sądy ziemskie i grodzkie w wiekach średnich, II. Województwo sandomierskie. III–VII. Województwa: łęczyckie, sieradzkie, kujawskie, inowrocławskie i ziemia wieluńska. VIII. Województwo ruskie*, Akademia Umiejętności, Kraków 1901, s. 40.

¹⁰ *Ibidem*, s. 12–20. Więcej na temat przywrócenia sądów ziemskich i grodzkich w Stężycy: K. Górski, *Starostwo stężyckie w drugiej połowie XVI wieku*, „Almanach Historyczny” 2023, t. 25, s. 64–82, <https://doi.org/10.25951/11121>.

¹¹ S. Kutrzeba, *op. cit.*, s. 37–39.

¹² *Katalog rękopisów Biblioteki Uniwersytetu Jagiellońskiego, cz. 2: Rękopisy 1876–4176. Index, oprac. W. Wisłocki*, Akademia Umiejętności, Kraków 1877–1881, s. 876, rękopis o sygn. 4175; *Inwentarz rękopisów Biblioteki Jagiellońskiej: nr 4175–6000*, oprac. W. Wisłocki, Towarzystwo Przyjaciół Biblioteki Jagiellońskiej, Kraków 1938 [b.p.].

¹³ „Acta inscriptionum perpetuitarum ex libris terrestribus Pilznensibus et Tarnoviensibus antiquissimis, vigore constitutionis conventionalis anno praesenti sancitae, tum laudi Opatovien-sis ordinis equestris palatinatus Sandomiriensis et impensis incolarum eiusdem ordinis districtus Pilnensis per generosum Thomam Kowalkowy notarium terrae Sandomiriensis generalem, anno praesenti millesimo sexcentesimo trigesimo primo rescriptarum, quarum series sub actu seorsivo et speciali continetur”. Archiwum Narodowe w Krakowie (dalej: ANK), zespół nr 9, Księgi ziemskie pilzneńskie (dalej: KZP), sygn. 9, s. 1f.

W ramach przepisywania ksiąg ziemskich sejm zlecił ponadto sporządzenie osobnych kopiarzy zawierających jedynie rozgraniczenia i działy dóbr, a następnie przekazanie ich pod opiekę podkomorzego sandomierskiego¹⁴. Kopiarze te nie były jednak księgami podkomorskimi. Do końca XVII w. we wszystkich odnalezionych ekstraktach nazywano je aktami ziemskimi jurysdykcji podkomorskiej (*acta terrestria iurisdictionis nostrae succamerarialis Sandomiriensis*)¹⁵ lub aktami przepisów województwa sandomierskiego jurysdykcji podkomorskiej (*acta rescriptorum palatinatus Sandomiriensis iurisdictionis succamerarialis*)¹⁶.

Kutrzeba doniósł o istnieniu dwóch kopiarzy graniczno-działowych oznaczonych jako sandomierskie księgi podkomorskie dla powiatów sandomierskiego (1473–1611) i chęcińskiego (1431–1603)¹⁷. Do połowy XIX w. istniał z pewnością kopiarz graniczno-działowy powiatu radomskiego, o czym informuje wypis sporządzony w 1840 r., określający go błędnie księgą podkomorską¹⁸. Jeśli nie zaginął w ciągu XIX w. i do czasu ostatniej wojny przechowywany był razem z księgami podkomorskimi, prawdopodobnie nie zawierał zapisek z XV w. Z tego też powodu nie został dostrzeżony przez badaczy poświęcających uwagę średniowiecznym księgom sądowym. Brak przekazów źródłowych na temat kopiarzy dla powiatu opoczyńskiego i ziemi stężyckiej może stanowić pokłosie wspomnianej już reformy z 1465 r., choć wynika raczej z tego, że zostały zniszczone lub zagubiły się już w XVII w. Kopiarz dla powiatu pilzneńskiego został z pewnością sporządzony, chociaż nie ma go w zbiorach Archiwum Narodowego w Krakowie. Dowodzi tego m.in. zapiska następująca po tytule kopiarza wieczystego¹⁹. Był on najprawdopodobniej przechowywany razem z innymi kopiarzami graniczno-działowymi na zamku w Sandomierzu i uległ zniszczeniu podczas II wojny światowej.

¹⁴ „[T]edy wygadając w tym potrzebom stanu szlacheckiego, województwa sandomierskiego, iż nie zawsze *aditus patet* do ksiąg ziemskich, rozkazujemy, aby wszystkie *in genere* akty graniczne i działy, z każdego powiatu, *specifice in unum volumen* wyjęte, a po tym oraz ze wszystkich powiatów, do ksiąg urodzonego podkomorzego sandomierskiego granicznych oddane i przez pomienionego pisarza podkomorskiego porządnie chowane i z inszemi były”. VC, t. 3, *op. cit.*, s. 121.

¹⁵ Archiwum Państwowe w Lublinie (dalej: APL), zespół nr 16, Trybunał Koronny Lubelski (dalej: TKL), Ekstrakty z akt grodzkich i ziemskich oraz innych sądów województwa sandomierskiego (dalej: Ekstrakty sandomierskie), sygn. 240, s. 1.

¹⁶ APL, TKL, Ekstrakty sandomierskie, sygn. 240, s. 4.

¹⁷ S. Kutrzeba, *op. cit.*, s. 110, 112.

¹⁸ Archiwum Państwowe w Radomiu, zespół nr 44, Zarząd Rolnictwa i Dóbr Państwowych Guberni Radomskiej, Kieleckiej, Lubelskiej, Siedleckiej (dalej: Zarząd Rolnictwa i Dóbr), ZDP sukcesje Rząd Gubernialny Sandomierski, sygn. 384, s. 1–11.

¹⁹ „Alter liber novus granicierum et divisionum ex actis superioribus rescriptorum domino notario magnifici domini succamerarii Sandomiriensis in castro Sandomiriensi asservandus redditus est”. ANK, KZP, sygn. 9, s. 4.

3

W literaturze przedmiotu można odnaleźć wyraźnie sprzeczne informacje na temat najstarszych ksiąg podkomorskich województwa sandomierskiego. Według rewizji Archiwum Akt Dawnych w Kielcach sporządzonej przez Walentego Huberta w 1845 r. do okresu porozbiorowego miała się zachować chęcińska księga podkomorska z lat 1443–1605 oraz księga wiślicka z lat 1471–1513²⁰. Inwentarz sumaryczny Erazma Goldmana z około 1850 r. umieszczał natomiast w zbiorach tego archiwum księgi chęcińską z lat 1437–1605 i wiślicką z lat 1471–1613. W tym samym inwentarzu odnotowano również osiem sandomierskich ksiąg podkomorskich obejmujących lata 1473–1788, które miały się znajdować w archiwum w Radomiu²¹. Adam Stebelski podał z kolei, że w AGAD przechowywano nieokreśloną liczbę ksiąg podkomorskich z lat 1473–1788 oraz księgi chęcińską z lat 1432–1603 i wiślicką z lat 1471–1513²². Adam Wolff, opierając się na tych danych, wykazał w swoim katalogu strat akt partykularnych tego archiwum, że podczas II wojny światowej zniszczono osiem sandomierskich ksiąg podkomorskich z lat 1431–1788, wśród których znajdować się miały kopiarze graniczno-działowe wymienione przez Kutrzebę, księgi wiślicka z lat 1471–1613 i chęcińska z lat 1432–1603²³.

Za tym ostatnim badaczem zaczęto powtarzać informacje na temat istnienia jeszcze w XX w. średniowiecznych ksiąg podkomorskich z obszaru województwa sandomierskiego. Należy jednak zauważyć, że ani Kutrzeba, ani Kazimierz Piekarski w opublikowanym przez siebie przeglądzie zapisek i rot sądowych nie zanotowali żadnej sandomierskiej księgi podkomorskiej zawierającej zapiski z XV w.²⁴ Ponadto porównanie dat skrajnych niektórych tzw. ksiąg podkomorskich i kopiarzy graniczno-działowych nie pozostawia wątpliwości, że były one tymi samymi księgami. W XVIII w. wszystkie akta pozostające pod opieką pisarza granicznego

²⁰ F.M. Sobieszcański, *Wycieczka archeologiczna w niektóre strony guberni radomskiej odbyta w miesiącu wrześniu r.z. przez F. Max. Sobieszcańskiego*, cz. 5, „Biblioteka Warszawska. Pismo poświęcone naukom, sztukom i przemysłowi” 1852, t. 1, s. 471.

²¹ R. Jaworski, *Erazma Goldmana „Spis archiwów akt dawnych w Królestwie [Polskim]”*, „Archiwa – Kancelarie – Zbiory” 2017, nr 8(10), s. 101, 102, <https://doi.org/10.12775/AKZ.2017.003>.

²² A. Stebelski, *Źródła do dziejów ziem kieleckiej, radomskiej i sandomierskiej w Archiwum Głównem w Warszawie [w:] Pamiętnik Świętokrzyski 1930*, red. A. Patkowski, Wydawnictwo Wydziału Wojewódzkiego w Kielcach i Sekcji Regionalistycznej Związku Nauczycielstwa Polskiego, Kielce 1931, s. 30.

²³ A. Wolff, *op. cit.*, s. 195, 204, 208.

²⁴ K. Piekarski, *Przegląd wydawnictw średniowiecznych zapisek i rot przysięg sądowych z ksiąg grodzkich i ziemskich*, Akademia Umiejętności, Kraków 1919.

zaczęto określać bez wyjątku jako podkomorskie²⁵, a archiwiści porządkujący staropolskie akta sądowe w XIX w. nie mieli czasu ani środków na analizowanie treści poszczególnych ksiąg, dlatego uzasadniony jest wniosek, że wszystkie tzw. średniowieczne księgi podkomorskie województwa sandomierskiego były w istocie kopiarzami sporządzonymi w 1632 r. Co więcej, nie ma wystarczających dowodów, aby sądzić, że w 1944 r. została zniszczona jakakolwiek księga podkomorska z obszaru województwa sandomierskiego, którą przestano prowadzić przed 1631 r. W konstytucji wskazano, że powodem wydania postanowienia o sporządzeniu kopiarzy graniczno-działowych był utrudniony dostęp do ksiąg ziemskich. Można więc domniemywać, iż było to motywowane również utratą starszych ksiąg. Doszło do niej zapewne podczas podkomorstwa Krzysztofa Ossolińskiego (1619–1633)²⁶, ponieważ to właśnie pod imieniem tego urzędnika wystawiono niedatowany ekstrakt ze średniowiecznej wiślickiej księgi podkomorskiej zawierający krótką zapiskę z 1487 r.²⁷ Gdyby w czasie uchwalania konstytucji istniały księgi podkomorskie z XVI w., to nie byłoby potrzeby tworzenia kopiarzy na podstawie oblat w księgach ziemskich.

4

Prowadzeniem ksiąg podkomorskich zajmowali się zazwyczaj komornicy. Robiły to także inne osoby mające odpowiednie umiejętności, którym podkomorzy powierzał doraźnie lub czasowo niektóre obowiązki kancelaryjne²⁸. Funkcja pisarza podkomorskiego jako urzędnika stojącego na czele kancelarii sądu podkomorskiego pojawiła się po raz pierwszy w województwie krakowskim w pierwszej połowie XVI w., lecz polegała raczej na wykonywaniu obowiązków osobistego

²⁵ Zob. ekstrakt z sandomierskiego kopiarza graniczno-działowego pod wprowadzającym w błąd nagłówkiem z 1557 r. *Kopie różnych akt z XIII do XVIII wieku, dotyczących głównie spraw majątkowych klasztorów i osób prywatnych*, Biblioteka Jagiellońska, rkps 8846 IV, k. 30–31.

²⁶ *Urzędnicy województwa sandomierskiego XVI–XVIII wieku. Spisy*, oprac. K. Chłapowski, A. Falniowska-Gradowska, Biblioteka Kórnicka, Kórnik 1993, s. 105.

²⁷ ANK, zespół nr 636, Archiwum Potockich z Krzeszowic (dalej: APK), *Documenta domus Tenczynscianae et Opalinscianae*, sygn. 88, s. 1.

²⁸ *Dyplomatyka wieków średnich*, oprac. K. Małczyński, M. Bielińska, A. Gąsiorowski, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1971, s. 304. Nie przeprowadzono dokładnej analizy kwestii rąk pisarskich w najstarszej lubelskiej księdze podkomorskiej, lecz na przestrzeni kilkudziesięciu lat prowadzeniem księgi zajmowało się przynajmniej kilka osób. Zob. *Lubelska księga podkomorska piętnastego wieku / Liber succamerarii terrae Lublinensis saeculi XV*, wyd. L. Białkowski, Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 1934, s. IX.

pisarza podkomorzego²⁹. Do oddzielenia funkcji pisarza sądu podkomorskiego od funkcji pisarza podkomorzego doszło dopiero w ostatnich dziesięcioleciach XVI w. Analiza kwestii rąk pisarskich w najstarszej księdze tzw. apelacji wielickich (*acta appellationum Vielicensium*) z lat 1579–1591 pozwala wnioskować, że pisarze granicznego sądu podkomorskiego przez pewien okres wykonywali także obowiązki pisarza górniczego sądu podkomorskiego³⁰.

Urząd pisarza granicznego, z zakresem uprawnień i obowiązków określonych konstytucją z 1631 r., można było ustanowić jedynie za pomocą odpowiedniej uchwały sejmowej³¹. Powołanie tego urzędu w województwie sandomierskim było działaniem zdecydowanie wychodzącym poza wyrażone w instrukcji żądanie Sandomierzan, którzy prosili jedynie o wyznaczenie archiwum podkomorskiego na zamku sandomierskim³². Można więc przypuszczać, że treść konstytucji była in-

²⁹ S. Kutrzeba, *Katalog Archiwum Głównego Aktów Grodzkich i Ziemskich w Krakowie*, „Teki Konserwatorów Galicji Zachodniej”, t. 3, Grono Konserwatorów Galicji Zachodniej, Kraków 1909, s. 63. W incipicie najstarszej zachowanej krakowskiej księgi podkomorskiej z 1538 r. wymieniony został Wojciech z Raciborowic, będący wówczas plebanem w Gruszowie. Zob. ANK, zespół nr 18, Sąd Podkomorski, Acta succameralia, sygn. 1, s. 1. Na przełomie XVI i XVII w. urząd pisarza krakowskiego sądu podkomorskiego pełnił Wawrzyniec Pawęcki, nobilitowany w 1590 r. i przyjęty do herbu Radwan przez podkomorzego Stanisława Cikowskiego. Zob. S. Uruski, *Rodzina. Herbarz szlachty polskiej*, t. 13, Gebethner i Wolff, Warszawa 1916, s. 244. W tym kontekście zasadne jest odróżnianie pisarzy sądów podkomorskich (pisarzy podkomorskich), którzy wykonywali przede wszystkim bieżące czynności kancelaryjne, od pisarzy granicznych, jako urzędników przysięgłych zajmujących w sądownictwie podkomorskim pozycję równorzędną do komorników granicznych.

³⁰ ANK, zespół nr 16, Księgi sądu podkomorzego krakowskiego odwołań od wyroków ławy i rady miasta Wieliczki, Acta appellationum Vielicensium, sygn. 1, *passim*.

³¹ Rezolucja *O podkomorzach, aktach podkomorskich i pisarzach z 13 maja 1785 roku*, nr 89 [w:] *Zbiór rezolucji Rady Nieustającej potrzebnych do wiadomości jurydykcji sądowych y obywatelów obojga narodów od seymu 1784 do seymu 1786 roku zebrany*, Drukarnia Korpusu Kadetów pod dykcją Piotra Dufour, Warszawa 1788, s. 92–93. Nie ma dowodów, że urząd pisarza granicznego województwa sieradzkiego utworzono zaraz po uchwaleniu konstytucji w 1677 r. Szlachta sieradzka zebrana w Szadku na sejmiku poselskim w 1676 r. domagała się jedynie podniesienia liczby komorników granicznych, którzy nie byli w stanie egzekwować wszystkich dekretów trybunalskich. Zob. AGAD, zespół nr 56–57, Księgi ziemskie i grodzkie sieradzkie, Acta castrensia Siradiensia – relationes, sygn. 42, k. 24 v. Pierwsza wzmianka o sieradzkim pisarzem granicznym pochodzi dopiero z 1775 r., gdy został nim Konstanty Wężyk. Zob. „Koleża Warszawska na Rok Przybyszowy 1776”, Drukarnia XX Scholarum Piarum, Warszawa 1775 [b.p.]. Urząd utrzymał się prawdopodobnie do końca istnienia Rzeczypospolitej, ponieważ pisarzem granicznym województwa sieradzkiego jeszcze w 1791 r. tytułował się Józef Skrzyński. Zob. J. Sobczak, *Organizacja i działalność sejmiku łęczyckiego po reformie w 1791 roku*, „Rocznik Łódzki” 1986, t. 36, s. 221.

³² „Sklep na Księgi Podkomorskie wiele potrzebny być rozumieny Województwu naszemu”. *Akta za Zygmunta III z l. 1630–1633*, Biblioteka Czartoryskich, rkps 365 III, s. 1085.

spirowana przez posłów krakowskich, którzy doprowadzili do uregulowania statusu pisarza podkomorskiego we własnym województwie. Na tym samym sejmie z postulatem dotyczącym odpowiedniego przechowywania ksiąg podkomorskich wystąpili także posłowie łączyccy³³. Pomimo to województwo łączyckie, inaczej niż województwo krakowskie, nie zostało objęte nawet częścią postanowień analizowanej konstytucji.

Pisarz graniczny miał stać na czele centralnej kancelarii sądu podkomorskiego. Nie wydaje się, aby miała ona jakkolwiek stałą siedzibę, ponieważ zamek sandomierski określany był jedynie jako miejsce złożenia (*locum depositionis*) akt podkomorskich. Żadna z lustracji zamku sandomierskiego nie wymienia ani oddzielnego pomieszczenia dla kancelarii podkomorskiej, ani nawet sklepu na księgi podkomorskie, dlatego akta graniczne musiały być przechowywane razem z innymi księgami. Niemniej wszystkie ekstrakty z ksiąg powierzonych pieczy pisarza datowane są konsekwentnie na zamku sandomierskim, więc musiał on w pewnym zakresie korzystać z pomieszczeń kancelarii grodzkiej. Zapewne część podstawowych czynności kancelaryjnych wykonywali w jego zastępstwie członkowie palestry grodzkiej, ponieważ nazwiska tych samych lektantów pojawiają się na ekstraktach grodzkich i podkomorskich.

Kancelaria podkomorska ze stojącym na jej czele pisarzem granicznym nie miała początkowo rozbudowanej struktury. Dopiero w drugiej połowie XVIII w. funkcję odpowiadającą obowiązkom podpiska zaczął pełnić subdelegat grodzki Stanisław Wyrzykowski, podpisując się na ekstraktach w zastępstwie pisarza granicznego (*in locum notarii granicialis*)³⁴. Przekazanie obowiązków oraz opieki nad aktami urzędnikowi grodzkiemu sprawiło, że odrębność obu tych kancelarii, zwłaszcza że dzielono pomieszczenia oraz personel, zyskała charakter niemal wyłącznie formalny. W razie wakowania urzędu podkomorzego urzędnicy grodzcy mieli dostęp do ksiąg i sporządzali z nich odpisy pod pieczęcią starosty³⁵. Dopiero pod koniec XVIII w. doszło do ustanowienia urzędu regenta granicznego

³³ „Za prośbą posłów województwa łączyckiego postanawiamy, aby księgi podkomorskie województwa łączyckiego, które dotąd pewnego schowania i miejsca nie mają, były *in loco publico* chowane. A komornik żeby był *bene possessionatus* (którego jeśliby urodzony podkomorzy łączycki nie podał), ma go sobie województwo *pro hac vice* obrać”. VC, t. 3, *op. cit.*, s. 124.

³⁴ Archiwum Państwowe w Radomiu (dalej: APR), zespół nr 44, Zarząd Rolnictwa i Dóbr Państwowych, ZDP sukcesje akta staropolskie – grupa radomska, sygn. 12, s. 50.

³⁵ *Księga granic i działów domu Lubomirskich* została sporządzona w latach 1728–1730 przez urzędników sandomierskiej kancelarii grodzkiej. Zob. ANK, zespół nr 637, Archiwum Sanguszków, Rękopisy, sygn. 1977.

(1783)³⁶, a nieco później susceptanta granicznego (1787)³⁷. Kancelaria działała przynajmniej do czasu reform Sejmu Wielkiego, czego dowodzi odpis rozgraniczenia oblatowanego w aktach podkomorskich w 1791 r.³⁸

Podstawowym obowiązkiem pisarza granicznego było przepisywanie podawanych mu aktów granicznych do ksiąg podkomorskich. W rocie przysięgi tego urzędnika, inaczej niż w przysiędze podkomorzego, wedle której przysięgali także komornicy graniczni, nie ma wzmianki o układaniu dekretów³⁹. Nie oznacza to jednak, że pisarz graniczny nie mógł przygotowywać tekstów niektórych wyroków. Od drugiej połowy XV w. podkomorzowie wchodzili z urzędu w skład sądów komisarskich delegowanych przez kancelarię królewską do rozstrzygania sporów dotyczących granic między dobrami królewskimi i prywatnymi⁴⁰. W takich przypadkach pisarz najpewniej brał niekiedy osobisty udział w rozgraniczeniu i na miejscu spisywał akt komisarski, który był później wciągany do ksiąg podkomorskich⁴¹.

Konstytucja z 1631 r. nakazywała ponadto, aby także akty działowe były wpisywane do ksiąg sądu podkomorskiego z pominięciem ksiąg ziemskich i grodzkich⁴². Obowiązek ten musiał być z pewnością dużą niedogodnością dla miejscowej szlachty. Brak ekstraktów działów z akt podkomorskich wpisanych tam po 1631 r. dowodzi, że przepis ten nie był przestrzegany, a strony udawały się

³⁶ „Kolęda Warszawska na Rok Przystępny 1784”, Drukarnia XX Scholarum Piarum, Warszawa 1783 [b.p.].

³⁷ „Kalendarzyk Polityczny na Rok Przystępny i Przybyszowy 1788”, Drukarnia XX Scholarum Piarum, Warszawa 1787, k. H4.

³⁸ ANK, zespół nr 639, Archiwum Dzikowskie Tarnowskich, Pokolenie XIV: Jan Jacek, administracja majątku, dobra dzikowskie, sygn. 213, s. 515.

³⁹ „Ja N. przysięgam panu Bogu Wszechmogącemu, w Trójcy Ś[więtej] Jedynemu, iż sprawiedliwie akty graniczne, sobie do wpisania od urzędu podkomorskiego podane, do ksiąg granicznych, nic nie odmieniając, ani przyczyniając, także i kontrowersje stron, wpisać będę, na nikogo w tej mierze, tak ubogiego jako i bogatego, na przyjaciela i nieprzyjaciela, respektu żadnego nie mając”. VC, t. 3, *op. cit.*, s. 121. Zob. rotę przysięgi podkomorzego z 1588 r. VC, t. 2: 1550–1609, vol. 2: 1587–1609, przyg. do druku S. Grodziski, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 2008, s. 189.

⁴⁰ M. Podgórska, *Postępowanie w sprawie granic między dobrami królewskimi a dobrami szlacheckimi w świetle prawa stanowionego do 1523 roku*, „Studia z Dziejów Państwa i Prawa Polskiego” 2007, t. 10, s. 36–37.

⁴¹ J. Sygański, *Z życia domowego szlachty sandeckiej w epoce dynastii Wazów*, Drukarnia Wł. Łozińskiego, Lwów 1910, s. 66.

⁴² „A in posterum wszystkie *acta perpetuitatum*, jako wyżej pomieniono, już nie do ksiąg ziemskich ani grodzkich, ale do ksiąg podkomorskich województwa tego podawane być mają”. VC, t. 3, *op. cit.*, s. 121.

powszechnie do akt grodzkich⁴³. Nie doprowadził także do powstania konkurencji między księgami grodzkimi i podkomorskimi województwa sandomierskiego, lecz musiał przyczynić się do ograniczenia liczby tego rodzaju wpisów wciąganych do akt sądu ziemskiego.

Na podstawie zgromadzonego materiału nie udało się rozstrzygnąć, czy księgi pisarskie prowadzone były w jednej serii dla całego województwa, czy też dzielono je na serie dla poszczególnych powiatów. Chociaż we wszystkich odnalezionych ekstraktach zamieszczano dokładne określenie księgi, z której pochodziły, wzmianki o powiecie odnosiły się zazwyczaj do kopiarzy graniczno-działowych. Być może próbowano wyodrębnić takie serie zaraz po uchwaleniu konstytucji w 1631 r., lecz w obliczu kryzysu sądownictwa ziemskiego zastąpiono je jedną serią ksiąg dla całego województwa⁴⁴.

5

Zasadą było prowadzenie jednej serii akt podkomorskich dla całego obszaru jurysdykcji podkomorze⁴⁵. Księgi dzielono na serie terytorialne w przypadku powołania większej liczby komorników granicznych⁴⁶. Równoległe prowadzenie ksiąg wyłącznie dla tych powiatów, które miały odrębnych urzędników, zdaje się dowodzić istnienia prawa komorników granicznych do samodzielnego rejestrowania własnych czynności w aktach sądowych⁴⁷. Należy zaznaczyć, że samo utworzenie urzędu pisarza granicznego nie pozbawiło ich tego prawa. Po 1631 r.

⁴³ Zob. *Źródła i materiały do dziejów szlachty województwa sandomierskiego w XVI–XVIII wieku*, t. 3: *Akty podziałów dóbr ziemskich szlachty sandomierskiej z XVII wieku*, wstęp i oprac. J. Pielas, Wydawnictwo Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach, Kielce 2014. W publikacji nie zamieszczono żadnej edycji działu z ksiąg podkomorskich.

⁴⁴ W 1776 r. w aktach województwa i powiatu sandomierskiego oblatowany został akt rozgraniczenia między dobrami Kaszów (powiat radomski) i Żabia Wola (powiat stężycki). Zob. APR, zespół nr 44, Zarząd Rolnictwa i Dóbr Państwowych, ZDP sukcesje akta staropolskie – grupa radomska, sygn. 12, s. 43.

⁴⁵ J. Łosowski, *Akta sądów podkomorskich* [w:] *Dyplomatyka staropolska*, red. T. Jurek, Wydawnictwo DiG, Warszawa 2015, s. 300. A. Wolff, mimo że umieścił sandomierskie księgi podkomorskie przyporządkowane do kilku powiatów w katalogu strat Archiwum Głównego Akt Dawnych w Warszawie, również uważał, iż ksiąg sądów podkomorskich nie dzielono na serie. Zob. A. Wolff, *op. cit.*, s. 187.

⁴⁶ S. Kutrzeba, *Historja źródeł dawnego prawa polskiego*, t. 1, Wydawnictwo Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, Lwów 1925, s. 148.

⁴⁷ W 1592 r. komornik graniczny powiatu sandomierskiego Paweł Chocimowski sporządził ekstrakt z akt podkomorskich i przystawił do dokumentu z wyrokiem sądu komisarzkiego pieczęć podkomorze Jana Machowskiego. Zob. ANK, APK, Documenta domus Tenczynscianae et Opalinscianae, sygn. 79, s. 17.

każdy komornik graniczny był zobowiązany przesłać pisarzowi sporządzony przez siebie akt i wpisać go do księgi swego powiatu w terminie sześciu tygodni pod karą utraty urzędu⁴⁸. Wspomniane akta powiatowe nie były z pewnością księgami ziemskimi, ponieważ ta sama konstytucja zakazała wpisywania rozgraniczeń do akt sądu ziemskiego⁴⁹. Mogły być więc one jedynie księgami prowadzonymi niezależnie przez poszczególnych komorników granicznych. Prawdopodobnie jedynie komornicy powiatu sandomierskiego z uwagi na bliskość centralnej kancelarii nie prowadzili w pewnych okresach własnych ksiąg⁵⁰.

Nadmienić należy, że postanowienie analizowanej konstytucji z 1631 r. dotyczyło jedynie wyroków stanowczych, zawierających prawomocne rozgraniczenia, ponieważ to ich opisy miały dla szlachty pierwszorzędne znaczenie gospodarcze⁵¹. Nie odnosiło się w szczególności do dekrétów odkładających rok sądowy lub odsyłających sprawę do Trybunału Koronnego po dopuszczeniu odwołania (mocji). Komornicy wpisywali takie orzeczenia do prowadzonych przez siebie akt lub przechowywali w luźnych seksternach na czas trwania procesów⁵². Poświadczą to m.in. wyciąg z akt komornika wiślickiego z 1637 r., zachowany w szczątkach spuścizny Trybunału Koronnego⁵³.

⁴⁸ „Każdy tedy komornik województwa tego, po odprawieniu granic, akt tychże granic porządnie spisany do ręki pomienionego pisarza podkomorskiego, *sub amissione officij sui, intra decursum sex septimanarum*, odesłać i w księgi powiatu swego pisać będzie powinien”. VC, t. 3, *op. cit.*, s. 120. Niewielka liczba materiałów nie pozwala ustalić, na ile obowiązek ten był przestrzegany. Przykład ekstraktu aktu granicznego z 1776 r., który został oblatowany w księgach pisarskich w ciągu 37 dni (ok. 5 tygodni), skłania do przypuszczenia, że przynajmniej w II poł. XVIII w. starano się zachowywać termin określony w konstytucji. Zob. APR, zespół nr 44, Zarząd Rolnictwa i Dóbr Państwowych, ZDP Sukcesje Akta staropolskie - grupa radomska, sygn. 12, s. 43, 50.

⁴⁹ Więcej na temat oblatowania aktów granicznych w księgach ziemskich w kontekście art. 61 *Formula processus*: K. Stacherski, *Oblatowanie wyroków sądów podkomorskich w księgach ziemskich na przykładzie praktyki województwa łęczyckiego w drugiej połowie XVI wieku*, „Studia z Dziejów Państwa i Prawa Polskiego” 2023, t. 26, s. 93–112, <https://doi.org/10.48269/2450-6095-sdpipp-26-005>.

⁵⁰ Zob. rotę przysięgi komornika krakowskiego z 1618 r., z której usunięto fragment o sprawowaniu opieki nad księgami: *Zbiór aktów do historii ustroju sądów prawa polskiego i kancelaryi sądowych województwa krakowskiego z wieku XVI–XVIII*, wyd. S. Kutrzeba, Archiwum Komisji Prawniczej, t. 8, cz. 2, Akademia Umiejętności, Kraków 1909, s. 100–101.

⁵¹ Więcej na temat ewolucji funkcji akt sądowych i ich rosnącej przewagi nad dokumentem: T. Jurek, *Pismo w życiu społecznym Polski późnego średniowiecza* [w:] *Historia społeczna późnego średniowiecza. Nowe badania*, red. S. Gawlas, Wydawnictwo DiG, Warszawa 2011, s. 213–222.

⁵² Zob. ekstrakt dekretu z księgi podkomorskiej powiatu pilzneńskiego z 1664 r., który znajdował się tam w formie podpisanego przez komornika dokumentu: ANK, zespół nr 637, Archiwum Sanguszków, Rękopisy, sygn. 1977, s. 324.

⁵³ APL, TKL, Ekstrakty sandomierskie, sygn. 283, s. 2.

Z powodu swojej tymczasowej przydatności prowadzona w ten sposób dokumentacja była niezwykle narażona na zniszczenie i zagubienie⁵⁴. Zgodnie z rotą przysięgi pisarza granicznego urzędnik ten powinien opiekować się księgami oddanymi mu przez podkomorzego i jego urząd, a zatem komorników granicznych⁵⁵. Prawdopodobnie zatem po ustąpieniu komornika granicznego z urzędu sporządzone przez niego akta także powinny były zostać przekazane pisarzowi granicznemu.

Prawo do niezależnej rejestracji wydawanych wyroków pociągało za sobą konieczność utworzenia kancelarii, która zajmowała się wystawianiem pozwów i ekstraktów oraz układaniem dekretów na podstawie sporządzonych wcześniej konceptów i kontrowersji dostarczonych przez strony. Wszelkie dokumenty wychodzące z kancelarii komornika po 1631 r. miały pieczęć osobistą tego urzędnika⁵⁶.

6

Przeprowadzona kwerenda wykazała, że konstytucja Sklep na księgi podkomorskie w Sandomierzu z 1631 r. ustanowiła podział na akta podkomorskie prowadzone przez pisarza granicznego (pisarskie) i poszczególnych komorników (komornicze). Księgi komornicze miały znaczenie w toczących się procesach granicznych, a w okresie kryzysu sądownictwa przybierały najczęściej formę luźnych seksternów. Księgi pisarskie zawierały natomiast przede wszystkim rozgraniczenia przesyłane przez komorników. Nie udało się rozstrzygnąć, czy akta pisarskie były prowadzone w układzie serii powiatowych. Podział na pisarskie i komornicze księgi podkomorskie był możliwy dzięki powołaniu urzędu przysięgłego pisarza granicznego i występował w województwie sandomierskim oraz najprawdopodobniej także w województwie krakowskim, które przyjęło część postanowień konstytucji z 1631 r. Kwestia stosowania analizowanej uchwały sejmowej w województwie siedleckim pozostaje otwartym zagadnieniem badawczym.

Analiza przekazów źródłowych i wzmianek inwentarzowych ujawniła, że do XX w. nie zachowała się żadna średniowieczna księga podkomorska z obszaru województwa sandomierskiego. Wszystkie księgi, które zawierały zapiski z XV w.

⁵⁴ W województwie krakowskim nie zachowały się żadne księgi komornicze prowadzone po tej dacie, a akta pisarskie przetrwały jedynie we fragmentach dopiero z początku i końca XVIII w. Zob. S. Kutrzeba, *Katalog...*, *op. cit.*, s. 66–67.

⁵⁵ „Do tego księgi wszystkie sobie od urodzonego podkomorzego sandomierskiego, albo urzędu jego, oddane wiernie chować będę” VC, t. 3, *op. cit.*, s. 120.

⁵⁶ Archiwum Państwowe w Rzeszowie, zespół nr 519, Archiwum Lubomirskich, Akta dotyczące tytułów prawnych, sygn. 77, s. 11.

i uznawane były za podkomorskie, okazały się jedynie kopiarzami graniczo-działowymi, sporządzonymi na podstawie akt ziemskich w 1632 r. Być może poszerzona kwerenda doprowadzi do identyfikacji wszystkich sandomierskich ksiąg podkomorskich, które uległy zniszczeniu podczas II wojny światowej, oraz pozwoli na rozwinięcie wielu kwestii, które zostały jedynie zasygnalizowane.

Bibliografia

Źródła rękopiśmienne

Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie, zespół nr 56–57, Księgi ziemskie i grodzkie sieradzkie, Acta castrensia Siradiensia – relationes, sygn. 42.

Archiwum Narodowe w Krakowie:

zespół nr 9, Księgi ziemskie pilzneńskie, sygn. 9;

zespół nr 16, Księgi sądu podkomorzego krakowskiego odwołań od wyroków ławy i rady miasta Wieliczki, Acta appellationum Vieliciensium, sygn. 1;

zespół nr 18, Sąd Podkomorski, Acta succameralia, sygn. 1;

zespół nr 636, Archiwum Potockich z Krzeszowic, Documenta domus Tenczynscianae et Opalinscianae, sygn. 79;

zespół nr 637, Archiwum Sanguszków, Rękopisy, sygn. 1977;

zespół nr 639, Archiwum Dzikowskie Tarnowskich, Pokolenie XIV: Jan Jacek, administracja majątku, dobra dzikowskie, sygn. 213.

Archiwum Państwowe w Lublinie, zespół nr 16, Trybunał Koronny Lubelski, Ekstrakty z akt grodzkich i ziemskich oraz innych sądów województwa sandomierskiego, sygn. 240, 283.

Archiwum Państwowe w Radomiu:

zespół nr 44, Zarząd Rolnictwa i Dóbr Państwowych Guberni Radomskiej, Kieleckiej, Siedleckiej, Lubelskiej, ZDP sukcesje akta staropolskie – grupa radomska, sygn. 12, 13;

zespół nr 44, Zarząd Rolnictwa i Dóbr Państwowych Guberni Radomskiej, Kieleckiej, Siedleckiej, Lubelskiej, ZDP sukcesje Rząd Gubernialny Sandomierski, sygn. 384.

Archiwum Państwowe w Rzeszowie, zespół nr 519, Archiwum Lubomirskich, Akta dotyczące tytułów prawnych, sygn. 77.

Akta za Zygmunta III z l. 1630–1633, Biblioteka Czartoryskich, rkps 365 III.

Kopie różnych akt z XIII do XVIII wieku, dotyczących głównie spraw majątkowych klasztorów i osób prywatnych, Biblioteka Jagiellońska, rkps 8846 IV.

Źródła drukowane

Lubelska księga podkomorska piętnastego wieku, wyd. L. Białkowski, Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 1934.

Volumina Constitutionum, t. 2: 1550–1609, vol. 2: 1587–1609, przyg. do druku S. Grodzki, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 2008.

- Volumina Constitutionum*, t. 3: 1611–1640, vol. 2: 1627–1640, przyg. do druku S. Grodziski, M. Kwiecień, A. Karabowicz, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 2013.
- Volumina Constitutionum*, t. 5: 1669–1695, vol. 2: 1677–1695, przyg. do druku S. Grodziski, M. Kwiecień, K. Fokt, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 2023.
- Volumina legum. Przedruk zbioru praw staraniem XX. Pijarów w Warszawie, od roku 1732 do roku 1782, wydanego*, t. 5, Wydał Ohryzko Jozafat, Petersburg 1860.
- Zbiór aktów do historyi ustroju sądów prawa polskiego i kancelaryi sądowych województwa krakowskiego z wieku XVI–XVIII*, wyd. S. Kutrzeba, Archiwum Komisji Prawniczej, t. 8, cz. 2, Akademia Umiejętności, Kraków 1909.

Starodruki

- „Kalendarzyk Polityczny na Rok Przestępny i Przybyszowy 1788”, Drukarnia XX Scholarum Piarum, Warszawa 1787.
- „Kolęda Warszawska na Rok Przestępny 1784”, Drukarnia XX Scholarum Piarum, Warszawa 1783.
- „Kolęda Warszawska na Rok Przybyszowy 1776”, Drukarnia XX Scholarum Piarum, Warszawa 1775.
- Zbiór rezolucyi Rady Nieustaiącej potrzebnych do wiadomosci juryzdykcyi sądowych y obywatelow oboysga narodow od seymu 1784 do seymu 1786 roku zebrany*, Drukarnia Korpusu Kadetów pod dyrekcją Piotra Dufour, Warszawa 1788.

Literatura

- Chorążyczewski W., Syta K., *Stosunek szlachty polskiej w XV–XVIII w. do ksiąg sądów partykularnych w świetle ustaw sejmowych i sejmikowych*, „Miscellanea Historico-Archivistica” 1999, t. 10, s. 3–26.
- Dyplomatyka wieków średnich*, oprac. K. Maleczyński, M. Bielińska, A. Gąsiorowski, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1971.
- Górski K., *Starostwo stężyckie w drugiej połowie XVI wieku*, „Almanach Historyczny” 2023, t. 25, s. 59–82, <https://doi.org/10.25951/11121>.
- Inwentarz rękopisów Biblioteki Jagiellońskiej: nr 4175–6000*, oprac. W. Wisłocki, Towarzystwo Przyjaciół Biblioteki Jagiellońskiej, Kraków 1938.
- Jaworski R., *Erazma Goldmana „Spis archiwów akt dawnych w Królestwie [Polskim]”*, „Archiwa – Kancelarie – Zbiory” 2017, nr 8(10), s. 81–110, <https://doi.org/10.12775/AKZ.2017.003>.
- Jurek T., *Pismo w życiu społecznym Polski późnego średniowiecza* [w:] *Historia społeczna późnego średniowiecza. Nowe badania*, red. S. Gawlas, Wydawnictwo DiG, Warszawa 2011, s. 203–231.
- Katalog rękopisów Biblioteki Uniwersytetu Jagiellońskiego*, cz. 2: *Rękopisy 1876–4176. Index*, oprac. W. Wisłocki, Akademia Umiejętności, Kraków 1877–1881.
- Kutrzeba S., *Historja źródeł dawnego prawa polskiego*, t. 1, Wydawnictwo Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, Lwów 1925.

- Kutrzeba S., *Katalog Archiwum Głównego Aktów Grodzkich i Ziemskich w Krakowie*, „Teki Konserwatorów Galicji Zachodniej”, t. 3, Grono Konserwatorów Galicji Zachodniej, Kraków 1909, s. 1–266.
- Kutrzeba S., *Sądy ziemskie i grodzkie w wiekach średnich. II. Województwo sandomierskie. III–VII. Województwa: łączyckie, sieradzkie, kujawskie, inowrocławskie i ziemia wieluńska. VIII. Województwo ruskie*, Akademia Umiejętności, Kraków 1901.
- Łaguna S., *O prawie granicznym polskim* [w:] *Pisma Stosława Łaguny*, wstęp J. Bieliński, Gebethner i Wolff, Warszawa 1915, s. 53–128.
- Łosowski J., *Akta sądów podkomorskich* [w:] *Dyplomatyka staropolska*, red. T. Jurek, Wydawnictwo DiG, Warszawa 2015, s. 298–302.
- Piekarski K., *Przegląd wydawnictw średniowiecznych zapisek i rot przysięg sądowych z ksiąg grodzkich i ziemskich*, Akademia Umiejętności, Kraków 1919.
- Pielas J., *Kariery urzędnicze i pozycja społeczno-majątkowa podkomorzych ziemskich w Małopolsce w XVI–XVII wieku na tle porównawczym*, „Klio. Czasopismo poświęcone dziejom Polski i powszechnym” 2015, t. 32, nr 1, s. 31–57, <https://doi.org/10.12775/KLIO.2015.002>.
- Podgórska M., *Postępowanie w sprawie granic między dobrami królewskimi a dobrami szlacheckimi w świetle prawa stanowionego do 1523 roku*, „Studia z Dziejów Państwa i Prawa Polskiego” 2007, t. 10, s. 33–41.
- Sobczak J., *Organizacja i działalność sejmiku łączyckiego po reformie w 1791 roku*, „Rocznik Łódzki” 1986, t. 36, s. 209–225.
- Sobieszczański F.M., *Wycieczka archeologiczna w niektóre strony guberni radomskiej odbyta w miesiącu wrześniu r.z. przez F. Max. Sobieszczańskiego*, cz. 5, „Biblioteka Warszawska. Pismo poświęcone naukom, sztukom i przemysłowi” 1852, t. 1, s. 449–509.
- Stacherski K., *Oblatowanie wyroków sądów podkomorskich w księgach ziemskich na przykładzie praktyki województwa łączyckiego w drugiej połowie XVI wieku*, „Studia z Dziejów Państwa i Prawa Polskiego” 2023, t. 26, s. 93–112, <https://doi.org/10.48269/2450-6095-sdpipp-26-005>.
- Stebelski A., *Archiwa warszawskie po wojnie*, „Przegląd Historyczny” 1948, t. 37, s. 357–373.
- Stebelski A., *Źródła do dziejów ziem kieleckiej, radomskiej i sandomierskiej w Archiwum Głównym w Warszawie* [w:] *Pamiętnik Świętokrzyski 1930*, red. A. Patkowski, Wydawnictwo Wydziału Wojewódzkiego w Kielcach i Sekcji Regionalistycznej Związku Nauczycielstwa Polskiego, Kielce 1931, s. 294–302.
- Sygański J., *Z życia domowego szlachty sandeckiej w epoce dynastii Wazów*, Drukarnia Wł. Łozińskiego, Lwów 1910.
- Uruski S., *Rodzina. Herbarz szlachty polskiej*, t. 13, Gebethner i Wolff, Warszawa 1916.
- Urzednicy województwa sandomierskiego XVI–XVIII wieku. Spisy*, oprac. K. Chłapowski, A. Falniowska-Gradowska, Biblioteka Kórnicka, Kórnik 1993.
- Wolff A., *Akta partykularne przedrozbiorowe Archiwum Głównego 1385–1835* [w:] *Straty archiwów i bibliotek warszawskich w zakresie rękopiśmiennych źródeł historycznych*, t. 1:

Archiwum Główne Akt Dawnych, red. A. Stebelski, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1957, s. 175–221.

Źródła i materiały do dziejów szlachty województwa sandomierskiego w XVI–XVIII wieku, t. 3: *Akty podziałów dóbr ziemskich szlachty sandomierskiej z XVII wieku*, wstęp i oprac. J. Pielas, Wydawnictwo Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach, Kielce 2014.

KRYSTIAN STACHERSKI

MGR, UNIwersYTET ŁÓDZKI

<https://orcid.org/0000-0002-3977-8608>

***Księgi sądu podkomorskiego województwa sandomierskiego
po 1631 roku – realizacja reformy oraz wątpliwości dotyczące
akt średniowiecznych***

W 1631 r. sejm przeprowadził gruntowną reformę ksiąg podkomorskich województwa sandomierskiego. Zgodnie z postanowieniami konstytucji Sklep na księgi podkomorskie w Sandomierzu na czele kancelarii sądu podkomorskiego stanął pisarz graniczny, a każdy komornik graniczny został zobowiązany do przesyłania mu wydawanych przez siebie wyroków. Doszło również do podziału akt na księgi prowadzone przez pisarza oraz księgi prowadzone przez poszczególnych komorników. Z przeprowadzonej kwerendy archiwalnej wynika, że starsze księgi podkomorskie zostały najprawdopodobniej zniszczone lub przywłaszczone. Księgi uznawane w literaturze przedmiotu za akta średniowieczne były natomiast kopiarzami graniczno-działowymi, sporządzonymi w związku z przepisywaniem ksiąg ziemskich.

Słowa kluczowe: sądownictwo szlacheckie, księgi podkomorskie, sąd podkomorski, pisarz graniczny, województwo sandomierskie

KRYSTIAN STACHERSKI

MA IN LAW, UNIVERSITY OF LODZ

<https://orcid.org/0000-0002-3977-8608>

***The Records of the Succamerarius Court of the Sandomierz Palatinate
After 1631: Implementation of the Reform and Doubts Concerning
Mediaeval Records***

In 1631, the Sejm conducted a thorough reform of the records of the succamerarius court in the Sandomierz Palatinate. According to the provisions of the act Archive for the Succamerarius Court Records in Sandomierz, the head of the court's chancery became the boundary scribe (*pisarz graniczny*), and each boundary bailiff (*komornik graniczny*) was required to send him the issued judgements. A division of the records also took place, with records maintained by the scribe and records kept by the individ-

ual bailiffs. An archival survey suggested that the previously maintained records of the succamerarius court were either destroyed or appropriated. The records, once regarded in literature as mediaeval documents, were, in fact, boundary-division copies created in connection with the transcription of land court records.

Keywords: nobility court system, succamerarius court records, succamerarius court, border scribe, Sandomierz Palatinate

